

הכי מובחרים במאורי אור, ולבסוף הנה בא יבא בדור חושך, בדור של אפילה הכי מעורפלת, וזה הדור, זה המעורפל בכל אפילה, הוא הנהו הראש של כל הדורות, משיח הנה בו יבא וכו'.

כיום בדורותינו הכה אפלים, אף עם כל מיעוט גדלותנו, הננו צדיקים גמורים וכו'. בן ישיבה כיום המתייגע היטב על תורתן של הגדולים אשר מדורות שלפנים ולפני פנים, ועם כל יגיעתו ועדיין אינו עומד על דבריו של אותו הגדול, אבל סוף כל סוף יתכן והנהו יותר גדול מן אותו הגדול עצמו באמת, כי אין ספק בזה, אלא שאי אפשר לדבר על זה כ"כ, מן הדברים האלה עלולים עוד להתהוות בעלי גאווה, אולם הלא ודאי כן הוא הדבר, בחושך נורא כזה, אשר לא יודעים אנחנו מה שאנחה אחת בדורנו אנו יכולה לפעול למעלה ראש! כיום, הנה בני ישיבה ודאי יתכן כי הם גדולים יותר מאלה הגדולים אשר מדור שלפנים¹.

והנה כל אחד ואחד מאתנו מחוייב להכיר ערכו וחשיבותו, כי כל השתדלות מועטת עושה נחת רוח לפניו, ועל ידי מעשיו הנראים בעיניו פעוטים וחלשים, הרי הוא מביא את הגאולה. כאשר תתברר לנו הכרה זו, נרגיש כי אשרינו מה טוב חלקנו, נחזק את עצמנו להרבות בתורה, ועל ידי זה נזכה בקרוב לביאת המשיח בב"א.

בנין כלל ישראל על ידי גלות מצרים

א) הנה עבודת הזמן של תקופת ניסן וימי הפסח, היא להתבונן בגאולת מצרים ולהכיר את ההטבה שבה. אמנם אי אפשר לעמוד על עומק ההטבה של הגאולה, אלא אם כן נבין מתחילה את חומר צרת הגלות. ובפרט לפי מה שביארנו במקום אחר (מאמר

כו. המגיה על דעת תורה שם הוסיף וז"ל: אמר המו"ל, מצאתי ראיתי כדברים האלה בס' שבחי ר' חיים ויטאל ז"ל, וז"ל, פעם אחת שאלתי [היינו ר' חיים ויטאל ז"ל] למורי ז"ל [הוא האר"י ז"ל], איך היה אומר לי שנפשי היא מעלה כ"כ כנזכר בשער הגלגולים באורך, והרי קטן שבדורות הראשונים היה צדיק וחסיד שאין אני מגיע לעקבו. ויאמר, דע כי גדולת הנפש אינה תלויה כפי מעשה האדם,

'עבודת חג הפסח - אמונה ועבודת) בשם המשגיח הגה"צ ר' ירוחם ליוואוויץ זצ"ל, שתכלית סיפור יציאת מצרים אינה רק להחדיר בלבנו את האמונה ולחזקה, אלא להכיר בנפשנו את ההטבה שעשה הקב"ה עמנו בהוציאנו מבית עבדים, ועל ידי זה נקבל עלינו עול מלכותו יתברך, כי על ידי שאנו מכירים עד כמה חובתנו להקב"ה על כל הטוב אשר גמלנו, כפי אותו שיעור נהיה מוכנים לקבל עלינו להיות עבדי ה'. ומטעם זה חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים, שבזה יכיר וירגיש את הטובה הנשגבה של הגאולה שנעשתה לו.

זהו מה שמפרשת המשנה בפסחים (קטז, א) כיצד הוא אופן סיפור יציאת מצרים - "מתחיל בגנות ומסיים בשבח". כדי שנכיר טובה כראוי, צריכים להתחיל בגנות, להתבונן ולברר את קושי הגלות והשעבוד, ומתוך כך כאשר נסיים בשבח - בגאולה, נכיר את גודל חסדי המקום.

(ב) ובאמת יסוד זה של ר' ירוחם, שתכליתה של מצוה זו אינה האמונה לבדה, אלא הכרת הטוב שנובעת מתוך העיון וההתבוננות בסיפור יציאת מצרים, מבואר בדברי המהר"ל (גבורות ה' ריש פרק א) שמקשה, היאך אנו מצווים להאריך בשבחו של מקום בסיפור יציאת מצרים, הלא אמרו חז"ל (ברכות לג, ב) שאסור להרבות בשבחו של מקום¹.

ותירץ המהר"ל וז"ל:

אבל תירוץ קושיא זאת, שודאי כשבא לספר שבחו של מקום, בודאי בזה שיין לומר "מי ימלל גבורות ה'". אבל מה שאנו מצווין לספר בליל היציאה נפלאותיו, אין זה בשביל להגיד שבחו, רק שאנו מספרים שבחו שלא נהיה כפויי טובה, שעשה הקדוש ברוך הוא לנו נסים ונפלאות ואין אנו מודים לו

רק כפי הזמן והדור ההוא, כי מעשה קטן מאוד בדור הזה שקול ככמה מצוות בדורות הראשונים, כי בדורות האלו הקליפה גוברת מאוד עד אין קץ, מה שאין כן בדורות הראשונים, ואלו הייתי אני באותן הדורות, היו מעשי וחכמתי נפלאים מכמה צדיקים הראשונים, אשר על כן שלא אצטער על זה כלל, כי בלי ספק יש לנפשי מעלה גדולה על כמה צדיקים הראשונים מזמן תנאים ואמוראים וכו', ע"כ.

כז. ואגב יש להעיר על עיקר קושייתו, שהרי הרבה פוסקים ס"ל שאיסור זה הוא דוקא בתוך התפילה. והרמב"ם כתב שאיסור זה הוא דוקא בתוארים של המקום, כמו רחום וחנון, אבל לא כשמשבחים אותו במעשיו [עיי'ן הדעות בטור אורח חיים סימן קיג]. ולפי דבריהם אין כאן קושיא.

עליהם, וכי אין אנו מחויבים לספר מה שהטיב עמנו, אף על פי שאי אפשר לספר כל הטוב שעשה עמנו, ואף מקצת נפלאותיו, מכל מקום בשביל זה אין לומר שלא לספר מקצת מהן, לומר שאין אנו כפויי טובה, ואפילו בשביל מקצת טובו שעשה עמנו יש לנו להודות לו.

מפורש בדבריו כדברים הנ"ל, שמצות סיפור יציאת מצרים היא להודות להקב"ה ולהכיר לו טובה על כל החסד אשר גמלנו, ולכן אינה בכלל האיסור להרבות בשבחו של מקום. ונראה ביאור דבריו על פי דברי רבי ירוחם, שתכלית המצוה היא קבלת העבדות, ומפני זה מבואר במהר"ל שענין המצוה היא הכרת הטובה, לפי שהיא המחייבת את האדם לקבל על עצמו להשתעבד להשי"ת.

העולה מכל הנ"ל, שאם האדם עומד לאחור הפסח באותה דרגה שעמד בה לפני הפסח, אזי לא קיים מצוה זו כראוי. משום שאילו היה מכיר טובה כראוי, ודאי היה מתחזק ומתעלה בקבלת עול מלכות שמים. וכאמור, כדי להכיר את הטובה כראוי, מתחילה צריכים לעמוד על גודל הצרה של הגלות.

ג) המדרש בתחילת ספר שמות (שמות רבה א, א) פותח את דבריו במעלת התוכחה שהאב מוכיח את בנו. וז"ל המדרש:

"ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה את יעקב איש וביתו באו" (שמות א, א). הדא הוא דכתיב (משלי יג, כד) "חושך שבטו שונא בנו ואוהבו שְׁחָרוּ מוסר". בנוהג שבעולם, אדם שאומר לו חברו פלוני הכה לבנך, יורד עמו עד לחייו, ומה תלמוד לומר חושך שבטו שונא בנו, ללמדך שכל המונע בנו מן המרדות סוף בא לתרבות רעה ושונאהו. שכן מצינו בישמעאל, שהיו לו געגועים על אברהם אביו ולא רדהו, ויצא לתרבות רעה ושנאהו, והוציאו מביתו ריקם וכו'. כיוצא בו (שם כה, כח) "ויאהב יצחק את עשו", לפיכך יצא לתרבות רעה על אשר לא רדהו וכו'. כיוצא בו, דוד שלא יסר לאבשלום בנו ולא רדהו, יצא לתרבות רעה, ובקש להרוג את אביו, ושכב עם פילגשיו, וגרם לו לילך יחף והוא בוכה, ונפלו מישראל כמה אלפים וכמה רבבות, וגרם לו דברים קשים הרבה שאין להם סוף וכו'.

"ואוהבו שחרו מוסר" זה הקדוש ברוך הוא, על שאהב את ישראל דכתיב (מלאכי א, ב) "אהבתי אתכם אמר ה'", שהוא מרבה אותן ביסורין וכו'. וכל המייסר את בנו, מוסיף הבן אהבה על אביו והוא מכבדו שנאמר (שם כט, יז) "יסר בנך ויִנְיָךְ"

וגו', ואומר (שם יט, יח) "יסר בנך כי יש תקוה", ומוסיף עליו אהבה, שנאמר "ואוהבו שחרו מוסר", לפי ששחרו מוסר לכך אוהבו. אתה מוצא שאברהם יסר את יצחק בנו ולמדו תורה והדריכו בדרכיו וכו', וכתוב (בראשית כה, יט) "ואלה תולדות יצחק בן אברהם", ללמדך שהיה דומה לאביו בכל דבר, בנוי בחכמה בעושר ובמעשים טובים. תדע לך, שבן שלושים ושבע שנה היה כשעקדו אביו וכו', ועקדו וכפתו כשה ולא נמנע. כיוצא בו היה יצחק משחר מוסר ליעקב, שלמדו יצחק תורה ויסרו בבית תלמוד וכו', לפיכך זכה לברכה וירש את הארץ וכו'. ואף יעקב אבינו יסר את בניו ורדה אותם ולמדם דרכיו שלא היה בהם פסולת, שכן כתיב (שמות א, א) "ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה" וגו', השון כולם ליעקב, שכולם צדיקים כיוצא בו היו, הוי "ואוהבו שחרו מוסר".

והיינו, שישמעאל ועשו ואבשלום יצאו לתרבות רעה מפני שאביהם לא חינום וייסר אותם כראוי. וכמובן שכוונת המדרש היא רק כפי מדרגתם של גדולי עולם אלו, ואין לנו שום השגה בחסרונם. אמנם על כל פנים מבואר בדברי המדרש, שעיקר אהבתו של האב לבנו מתגלה בזה שהוא מוכיח ומייסר אותו, היפך ממה שבני אדם חושבים היום. ובאמת אם נתבונן בדבר נראה, שמצוי שאדם עושה חסד עם בנו של חבירו, אך לא מצינו שום אדם מוכיח אלא את בנו, הרי שהקשר בין אב לבנו מתגלה דווקא על ידי מוסרו.

ומפורש במדרש, שגם אהבת ה' לנו מתגלה בכך שמוכיח אותנו, שהרי הקב"ה עושה חסד עם הכל, אף עם אומות העולם, אבל אינו מייסר אלא אותנו, ובזה הוא מראה שאנו בנים למקום.

(ד) אולם צריך להבין מה ראה המדרש לבאר יסוד זה דוקא כאן, בתחילת ספר שמות. ונראה, שהרי קושי הגלות ועבודת הפרך היו קשים עד מאד, כפי שהאריכו המדרשים. וחומר נוסף היה באותה גלות, כמו שכתב הרמב"ם (פרק א מהל' עבודה זרה הלכה ג) וז"ל, עד שארכו הימים לישראל במצרים וחזרו ללמוד מעשיהן ולעבוד כוכבים כמותן וכו', וכמעט קט היה העיקר ששתל אברהם נעקר, וחזרין בני יעקב לטעות העולם ותעיותן, עכ"ל. הרי שבגלות זו כמעט נאבדה כל האומה הישראלית. והרמח"ל (דעת תבונות סימן קמו) כתב, כי גלות מצרים היתה הקשה מכל הגלויות, שעדיין לא היו אומה ועדיין לא קבלו את התורה. ולכן פתחו חז"ל ספר שמות בהקדמה זו, כדי שנדע שלמרות גודל הצרה והקושי של הגלות מכל מקום הכל היה לטובתנו, כי כל הצער היה בגדר "ואוהבו שחרו מוסר", להיפך מ"חושך שבטו שונא בנו".

ובאמת כל אחד ואחד צריך לזכור דבר זה בחייו, שהנהגת הקב"ה בעולמו כולה הטבה, וגם כאשר מתרגשות צרות על האדם - באמת תכליתן להיטיב לו, רק שלפעמים קשה להכיר את הטובה ולעמוד עליה, אבל באמת זוהי טובה הנובעת מתוך האהבה המיוחדת שיש לאב על בנו, כמאמר הכתוב (דברים ח, ה) וַיִּדְעַתָּה עִם לְבַבְךָ כִּי כַּאֲשֶׁר יִיָּסֵר אִישׁ אֶת בְּנוֹ ה' אֱלֹהֶיךָ מִיִּסְרֶךָ.

הנה כתוב (שמות טו, כו) וַיֹּאמֶר אִם שָׁמוּעַ תִּשְׁמַע לְקוֹל ה' אֱלֹהֶיךָ וְהִיָּשֶׁר בְּעֵינָיו תַּעֲשֶׂה וְהֶאֱזַנְתָּ לְמִצְוֹתָיו וְשִׁמְרָתָ כָּל חֻקָּיו כָּל הַמְּחִלָּה אֲשֶׁר שִׁמְתִי בְּמִצְרַיִם לֹא אֲשִׁים עֲלֶיךָ כִּי אֲנִי ה' רִפְאֵךְ. והקשו המפרשים, אם אין הקב"ה משים עלינו את המחלה מהו סיום הכתוב "כי אני ה' רפאך", אם אין מחלה - רפואה למה לי. וביארו, שאמנם יתכן שיהיה חולי ח"ו בבני ישראל, אלא שהמחלה ששמת במצרים - היא זאת שלא אשים עליך. והיינו שיש חילוק בין המחלות ששם הקב"ה במצרים, לבין מחלות העלולות לבא על בני ישראל, כי מכות מצרים היו כדי להענישם ולכלותם, אבל כשהקב"ה מכה את בני ישראל - הרי זה יסורים של אהבה כאשר ייסר איש את בנו. ואף שלפעמים צריכים יסורים לתיקון האדם, וכמו שאמרו במדרש הנ"ל, שתורה וארץ ישראל ועולם הבא אינם נקנים אלא ביסורים, אבל אינם כמו המחלה ששם השי"ת במצרים, אלא הם יסורים של רפואה - אני ה' רפאך.

(ה) ולפי זה דעת לנבון נקל, שכל הצרות והתלאות של גלות מצרים, באמת היו רפואה לעם ישראל. ויש לנו להבין גדרה ותוכנה של רפואה זו.

כתוב בתורה (דברים ד, לד) או הִנֵּסָה אֱלֹהִים לָבוֹא לְקַחַת לּוֹ גּוֹי מִקְרֵב גּוֹי בְּמִסַּת בְּאֵתָת וּבְמוֹפְתִים וּבְמִלְחָמָה וּבְיָד חֲזָקָה וּבְזִרוּעַ נְטוּיָה וּבְמוֹרָאִים גְּדֹלִים כָּלֹל אֲשֶׁר עָשָׂה לְכֶם ה' אֱלֹהֵיכֶם בְּמִצְרַיִם לְעֵינֶיךָ. הרי שיציאת מצרים נקראת 'גוי מקרב גוי', וביארו חז"ל (מדרש שוח"ט קיד):

אמר ר' אחא בשם ר' יונתן מהו גוי מקרב גוי, כאדם שהוא שומט את העובר מתוך מעי הבהמה בזמנו, כך הוציא הקדוש ברוך הוא את ישראל ממצרים, שנאמר "גוי מקרב גוי", כענין שנאמר (ויקרא א יג) "והקרב והכרעים".

ונראה לבאר את עומק כוונת חז"ל, שהנה ספר בראשית נקרא 'ספר היצירה'. ולא רק משום שיש בו בריאת העולם, שהלא מעשה בריאת העולם הוא רק בפרשת בראשית, אלא מפני שהאבות הם הם היצירה של כלל ישראל, ומעשה אבות סימן לבנים. נמצא שכל חייהם ופעולותיהם של האבות הנזכרים בספר בראשית, הם היצירה של כלל ישראל לדורי דורות, ועל כן כל הספר הוא 'ספר היצירה'.

והנה כמו שאב המוליד בן, האב מזריע, ואז העובר גדל למשך תקופה במעי אמו עד שיכול לצאת לאויר העולם ולחיות בו, וכל זמן שאינו ראוי לקיום בפני עצמו הוא נחשב לירך אמו, כך הוא גידולם של בני ישראל. האבות הזריעו את הזרע שהוא היסוד של כלל ישראל, אבל עדיין לא היו אומה שלימה היכולה לדור בעולם בפני עצמה, והיו זקוקים לתקופה של גדילה וצמיחה עד שייגיעו לכך. תקופה זו היא גלות מצרים, שבשעה שבני ישראל היו שרויים במצרים, הם היו חלק מהאומה המצרית, כעובר במעי אמו שהוא ירך אמו, ובאותו מצב גדלו עד שהיו ראויים להיוולד ביציאת מצרים - גוי מקרב גוי כעובר ממעי אמו.

ו) אך לכאורה הדמיון אינו מובן, הלא מעי אמו הוא מקום מוכן לגדילת הולד, שיש בו כל מה שהעובר זקוק כדי להתפתח עד שיהיה אדם חי בפני עצמו. אך מצרים אינה נראית לנו כמקום גידול ראוי לכלל ישראל, אדרבא היו כבושים שם בגולה ושרויים בצרה, והמצריים השתדלו להקטינם ולבטל את חיותם, ההיפך ממעי האם לעובר.

ונראה לבאר בעומק הענין, שהנה כתוב בתורה (דברים ד, לה) "אין עוד מלבדו". ופירוש הענין הוא, לא רק שאין כח בעולם שיכול להתנגד להקב"ה או למנוע ממנו לקיים את רצונו, אלא שבאמת אין שום מציאות בעולם חוץ ממנו. ואף מה שנראה לנו שהוא כנגד רצונו, באמת הכל מביא אל התכלית של קיום רצונו יתברך בפועל.

וכן הדבר גם בענין גלות מצרים, אף שהמצרים רצו לרדות בישראל ולשעבד אותם לגמרי תחת ממשלתם, אבל באמת דוקא השעבוד בנה את בני ישראל וגידל אותם. ואף שבשעת השעבוד השתדלו המצרים לבטל מציאותם של ישראל, אף בעובר כן הוא, שהרי בשעה שהעובר במעי אמו הרי הוא בטל לגבי אמו, ודוקא על ידי ביטול זה הוא יונק ומתגדל ממנה עד שנעשה ראוי לצאת לאויר העולם.

ז) אמנם עדיין יש לנו לבאר את צורת הבנין הזה, היאך נבנה עם ישראל על ידי שהיו שרויים בתוך גלות מצרים. ומהלך הדברים הוא כדלהלן:

יש באדם שני חלקים, גופו - שהוא החומר, ונשמתו - שהיא הצורה. דרך משל, חתיכת עץ בעלמא היא חומר, אין לה צורה מסויימת ואין לה תכלית לעצמה כמות שהיא, אבל אפשר לעשות ממנה כלי על ידי שקובעים בה צורה. ולכן כתבו הקדמונים שהמים הם סמל החומריות, כי למים אין צורה מצד עצמם, והם רק מקבל את צורת הכלי שנמצאים בו. והאדם מצד גופו הינו חומרי כבהמה, שאינו מגיע לשום תכלית, אלא הולך אחר רצונותיו ותאוותיו.

אמנם יש לאדם חלק אחר, שהוא נשמתו, דהיינו שכלו, היא הצורה. היא נותנת לאדם כיוון ותכלית. ידוע הכינוי הניתן לאנשי מעלה 'בעלי צורה', והיינו מי ששכלו מנהיג אותו. גם לבעלי חומר יש שכל, רק הם מתנהגים על פי גופם ותאוותם, ומשתמשים בשכלם כדי למלאות את רצונם, ואזי שכלם לא קובע בהם צורה אלא נמשך אחרי החומר, דוגמת המים שאינם נקבעים בשום צורה.

זהו החילוק היסודי שבין ישראל לבין אומות העולם. בני ישראל הם בעלי צורה, ששכלם שולט על גופם. ולפיכך נקראו "ממלכת כהנים וגוי קדוש", כי הקדושה עניינה שהנשמה מתרוממת על הגוף ומושלת עליו. ולכן זכו לשם ישראל - שיש בו שמו של הקב"ה - אל.

מחמת חילוק זה אמרו חז"ל (יבמות סא, א), 'אתם קרויים אדם, ואין אומות העולם קרויים אדם'. כי זו מעלת האדם, שהשכל הוא המושל ומדריך את החומריות. אך אם הגוף שולט, אינו אדם - אלא בהמה עם דעת. והאומה שהיא ההיפך הגמור מבני ישראל בענין זה, היא מצרים המשולים לבהמה, ומקרא מלא דיבר הכתוב (יחזקאל כג, כ) אֲשֶׁר בָּשָׂר חֲמוּרִים בְּשָׂרָם וְזָרְמָת סוּסִים וְזָרְמָתָם, להוטים הם אחר העריות ומילוי התאוות עד שהם נחשבים כבהמות ממש.

וביאר המהר"ל (גבורות ה' פרק ד), שמטעם זה גלותם הראשונה של כלל ישראל היתה דוקא בתוך מצרים. כי האבות הזריעו את הצורה בכח, ותכלית הגלות היתה שבני ישראל יוציאו צורה זו אל הפועל בשלימותה. והאופן להוציאה אל הפועל הוא להיות במקום המתנגד לצורה, דהיינו מקום שכולו חומרי, ושם לשמור על הצורה שלא תתקלקל ולא תמשך אחר החומר. באופן זה הצורה מתחזקת עד שמתגברת לגמרי על החומר והגשמיות. וכמו שהנמצא בבית מדרש עם חברותא טובה ולומד - אין זה מורה על דביקותו בתורה. אבל מי שנמצא במצב שמתנגד ללימודו, ומכל מקום הוא מתאמץ ומתחזק ללימוד ואינו מניח את התורה, אז הוא נעשה דבוק בתורה.

זהו מה שאירע לבני ישראל במצרים. חז"ל אמרו שישאלו במצרים לא שינו את שמם, לשונם ומלבושם, היינו שלא שינו את מהותם ומציאותם. ועוד אמרו חז"ל שלא היו נכשלים בעריות, והיינו שלא נמשכו אחר התאוה והחומר. וכשבני ישראל נמצאו במקום שמנגד למעלתם, ומכל מקום התחזקו ועמדו ולא נכשלו, אז נתגבר כח הצורה שבהם עד שהיו ראויים להיגאל.

ח) והנה כתב המהר"ל, שכך הוא גם דרך גדילתו של כל יחיד ויחיד מעם ישראל. אבותיו של אדם נותנים בו את הצורה, אבל בתחילת התפתחותו החומר שולט על

הצורה, ועבודתו של האדם היא להשליט הצורה על החומר, שנשמתו ושכלו יהיו מושלים על גופו, ועל ידי זה יגיע אל השלימות.

ולכן אנו רואים לפעמים, כי יש אדם שנתגדל ונתחנך על דרך התורה, ולבסוף סוטה מהדרך הישרה לחצוב לעצמו דרך אחרת ח"ו, אין זה דוקא משום שאביו לא חינכו כראוי, אלא מצד שהאב רק מזריע את הצורה בבן, ומוטל על הבן להוציאה אל הפועל. ואם הבן אינו עובד בעצמו, לא יועיל לו כל חינוך והדרכה שבעולם.

הנה ביארנו על פי דברי רבותינו, שדוקא ארץ מצרים היתה המקום הראוי לגידולם וצמיחתם של בני ישראל. ואף על פי שלמראה עינים נראה שמצרים היתה מקום ירידה לכלל ישראל, ושהיו המצרים שולטים עליהם ומחריבים אותם, פנימיותם של דברים היא להיפך, שבאותה שעה היה הבנין והעליה.

כן הוא גם כן במהלך חייו של כל אחד ואחד. לפעמים נוצר לאדם מצב הנראה על פניו שהוא מצב של ירידה, אבל האמת היא שבאותה נפילה הוא בונה את עצמו, הוא נוטל את מה שנזרע בו ומוציאו אל הפועל להיות חלק מעצם מהותו ומציאותו. זהו 'כור הברזל' הפרטי של כל אחד ואחד, וזהו המהלך של גלות וגאולה, שעל ידי שהאדם מחזק את עצמו במצב של קושי והתנגדות, בזה הוא בונה את פנימיותו עד שיהיה ראוי ליגאל ושתחול עליו הקדושה בשלמותה.

(ט) רבים תמהים, איך יבוא משיח לדורנו, אחר שמדרגתנו כל כך נמוכה ושפלה לגבי הדורות הראשונים. אמנם מהלך הדברים הוא כמו שכתבנו, שהרי הגילוי הגדול של גאולת מצרים אירע לדור שהיה במ"ט שערי טומאה, וחושך הגלות אצלם היה גדול מאצלנו, שעדיין לא היתה להם תורה ולא היו אומה לעצמה, וכמו שהבאנו מהרמח"ל. אבל דוקא מפני שהחזיקו מעמד באותו קושי, עלו ונתעלו וזכו לראות באור הגדול של הגאולה. וכן הוא מצב הגלות בדורנו, שהקב"ה מחשיך לנו במתכוין כדי שנתגבר ונתחזק ונתעלה, זהו מצב של "כאשר ייסר איש את בנו" על מנת לרוממו ולתקנו. דוקא בדורנו שהחומריות מתגברת לאין שיעור, נתאמץ כנגדה להיות בני תורה אמיתיים ונבנה את עצמנו להיות בעלי צורה, ובזה נזכה לראות בגאולה השלימה במהרה בימינו.

